

Hoge verzuimboetes: bij de wilde spinnen af!

Het opleggen van een verzuimboete is het uitdelen van een straf. Dat de bestraffer geen mens maar een machine is, daar kijkt in de fiscale wereld niemand meer van op. Een standaardoverweging in het kader van de beoordeling door de belastingrechter van de rechtmatigheid van een opgelegde verzuimboete is veelvuldig: 'De verzuimboete heeft tot doel een gebod tot nakoming van fiscale verplichtingen in te scherpen.'¹ Dat inscherpen gebeurt dus middels een automatisch proces.

Anneke Nuyens
Mr. A.M.E. Nuyens
is advocaat bij De
Bont advocaten en
tevens verbonden
aan het Fiscaal In-
stituut van Tilburg
University

Dat uit Europese, alsook uit onze nationale jurisprudentie volgt dat het opleggen van een verzuimboete een *criminal charge* is,² wil overigens niet zeggen dat alle rechtswaarborgen uit art. 6 EVRM noodzakelijkerwijze *apply with their full stringency*.³ Zo heeft de Hoge Raad reeds in 1989 geoordeeld dat het opleggen van een verzuimboete – destijds nog 'verhoging' genoemd – niet in strijd is met het bepaalde in art. 6, lid 2 EVRM. Zoals het Europese Hof voor de rechten van de mens in 1988 heeft beslist, ontnemt die bepaling de verdragsstaten niet de vrijheid om, onder zekere voorwaarden, een feit strafbaar te stellen ongeacht of de dader ter zake van dat feit opzet of schuld heeft.⁴ Dat voorts de 'verdachte' ter onderbouwing van een beroep op gehele of gedeeltelijke afwezigheid van schuld zelf de daarvoor benodigde feiten en omstandigheden dient aan te voeren, is niet in strijd met art. 6, lid 2 EVRM.

Na het geautomatiseerd opleggen van de verzuimboete is het dus aan een boeteling om bewijs aan te dragen dat de boete onterecht is. Aangezien de inspecteur niet verplicht is hem vooraf te informeren over de boete, zal doorgaans pas in de bezwaarfase – en wellicht pas in de beroepsfase – sprake kunnen zijn van enige reële beoordeling van de strafoplegging en -toemeting. In zijn column in het vorige nummer riep Wil Vennix terecht op met een kritische bril naar de standaard boeteoplegging te kijken. In navolging daarvan ga ik hierna uitgebreid in op de vraag welke feiten en omstandigheden een rol kunnen spelen bij de beoordeling van de rechtmatigheid van de (hoogte) van de verzuimboete.

Te laat is automatisch straf

Het sec niet of te laat doen van aangifte bij zowel aanslag- als aangiftebelastingen is een beboetbaar feit, maar

toch is er een significant onderscheid. Op grond van art. 67a AWR bedraagt de verzuimboete voor de aanslagbelastingen maximaal € 5278. Op basis van par. 21 BBBB zal de inspecteur in beginsel een boete opleggen van 7% van dit wettelijk maximum. Bij Vpb-verzuimen is dit 50%. Blijkens art. 67b AWR kan bij aangiftebelastingen ten hoogste een boete van slechts € 131 worden opgelegd. Op basis van par. 22 BBBB zal de inspecteur in beginsel een boete opleggen van 50% van dit maximum. Het niet tijdig doen van aangifte loonbelasting kan evenwel maximaal worden bestraft met een boete van 5% van € 1319 (par. 22a BBBB).

Het verschil in hoogte is gelegen in het feit dat de aangifteverplichting bij aanslagbelastingen qua belang even zwaar weegt als de betaalverplichting bij aangiftebelastingen. De aangifte bij aanslagbelastingen heeft een voorname rol bij de informatieverstrekking door de belastingplichtige aan de inspecteur. Bij aangiftebelastingen vervult de aangifte daarentegen nog steeds in hoofdzaak de functie van geleideformulier. Voorts dient de inspecteur bij gebreke van een aangifte voorafgaand aan het opleggen van de (ambtshalve) geschatte aanslag – hetgeen kennelijk een 'ingewikkeld en tijdrovend proces is' – met daaraan gekoppeld de verzuimboete, eerst nog een aanmaning te verzenden (art. 9 AWR). In de praktijk wordt de aangifte en/of aanmaning, om wat voor reden dan ook, niet altijd ontvangen.⁶

Omtrent de bewijslastverdeling blijkt uit het spoorboekje van de Hoge Raad uit 2006 dat het in beginsel aan de inspecteur is om aannemelijk te maken dat de aanmaning op het adres van de belastingplichtige is ontvangen of aangeboden, dan wel dat de aanmaning de belastingplichtige anderszins heeft bereikt.⁷ De omstandigheid dat per post verzonden stukken in de regel op het daarop vermelde adres van de geadresseerde wor-

De vraag is hoe een geloofwaardige ontkenning eruitziet: ontkennen vanaf het eerste moment, emoties in de strijd gooien?

den bezorgd of aangeboden, rechtvaardigt daarbij het vermoeden van ontvangst of aanbieding van de aanmaning op dat adres. Dit leidt ertoe dat de inspecteur in eerste instantie kan volstaan met het bewijs van verzending naar het juiste adres. Bij de motorrijtuigenbelasting hoeft overigens niet eens een aanmaning te worden verstuurd.⁸

Vervolgens is het aan de belastingplichtige om deze aanname te ontzenuwen. Volgens de Hoge Raad is hiertoe 'niet vereist dat de belastingplichtige aanneemelijk maakt dat de aanmaning niet op zijn adres is ontvangen of aangeboden; voldoende is dat op grond van hetgeen de belastingplichtige aanvoert ontvangst of aanbieding redelijkerwijs moet worden betwijfeld.' Daarbij staat het de feitenrechter vrij om de ontkenning door de belastingplichtige dat de aanmaning op zijn adres is ontvangen of aangeboden, geloofwaardig genoeg te vinden. Waaruit dan moet volgen dat deze toch vrij algemene invulling ook dienst doet in het kader van bestraffing, wordt in het arrest niet nader toegelicht. De vraag is hoe zo'n geloofwaardige ontkenning eruitziet: ontkennen vanaf het eerste moment, emoties in de strijd gooien?

Het te laat betalen

Op basis van art. 67c AWR kan, wanneer een aangiftebelasting niet, gedeeltelijk niet of niet tijdig is betaald,

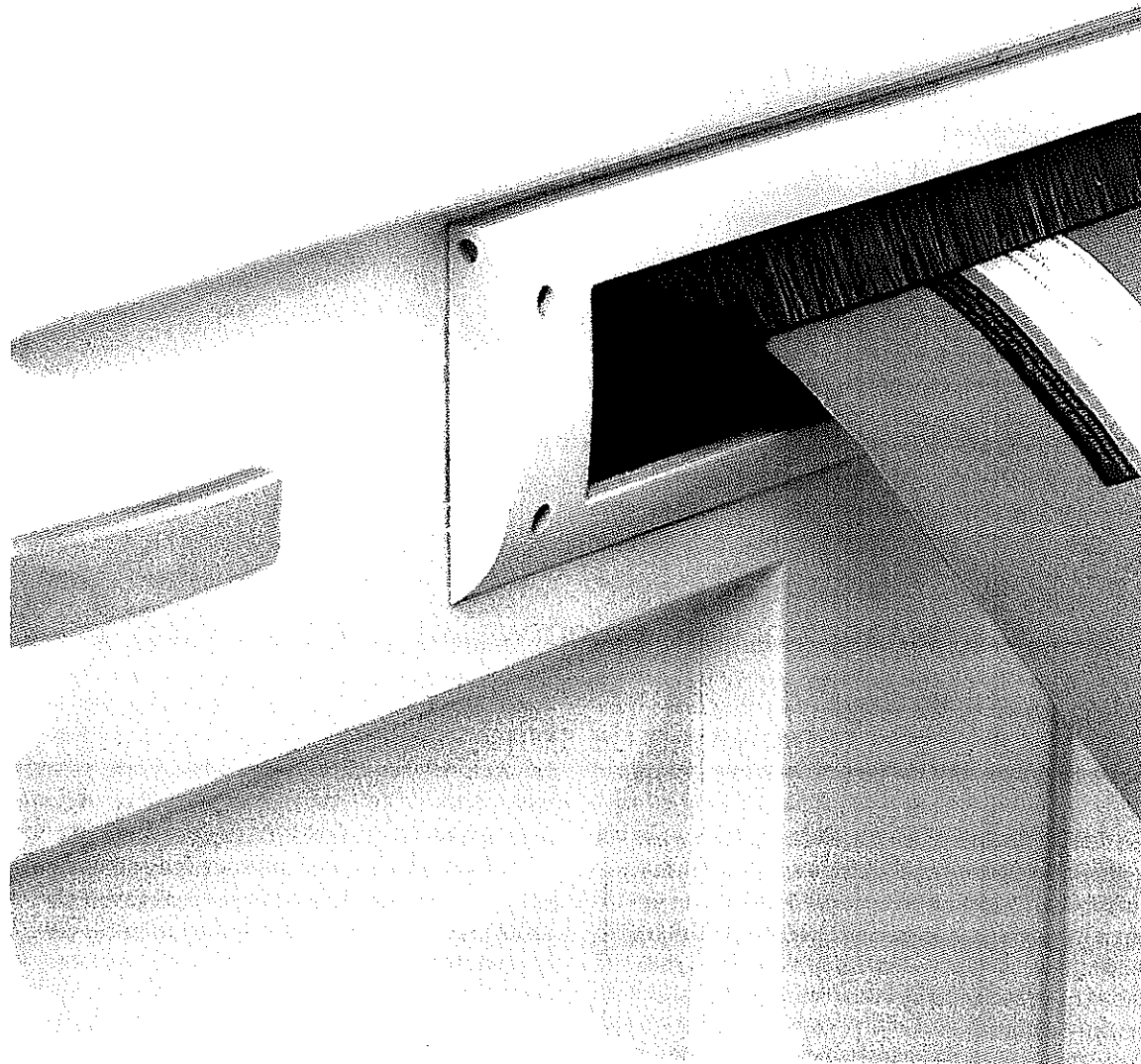
voorts een verzuimboete worden opgelegd met een maximum van € 5278. Op basis van par. 23 BBBB wordt als uitgangspunt een verzuimboete opgelegd van 3% van dit maximum. Qua zwaarte is deze boete dus vergelijkbaar met het niet doen van een aangifte voor de aanslagbelasting.

Wanneer strafwaardig te laat?

Behalve het verschil in hoogte van een eventuele verzuimboete valt nog een relevant onderscheid te maken tussen de aangifte- en aanslagbelastingen. Zo wordt voor aangiftebelastingen, zowel ten aanzien van het doen van aangifte (par. 22 BBBB) als het betalen van de verschuldigde belasting (par. 23 BBBB), geen verzuimboete opgelegd wanneer de vereiste aangifte wordt gedaan, respectievelijk de verschuldigde belasting wordt betaald binnen 7 dagen na afloop van de wettelijk gestelde termijnen. Zoals gezegd is de methodiek bij aanslagbelastingen anders. Wanneer de termijn in de aanmaning niet wordt nageleefd, valt de belastingplichtige in principe direct in de prijzen.

Verzachtende omstandigheden

Op 3 februari 2016 hebben de 'Lavaco's FR' een memo aan de 'Belastingdienstmedewerkers' gezonden met een jurisprudentieoverzicht dat betrekking heeft op matiging van opgelegde verzuimboeten ex art. 67a

Van een expliciete motivering van de strafmaat door de rechter zou een educatieve boodschap kunnen uitgaan

AWR in Vpb-zaken.⁹ Dit memo is, na een Wob-verzoek, door de staatssecretaris van Financiën op 18 april 2017 openbaar gemaakt. In het memo wordt aangegeven dat er de laatste jaren vrijwel geen uitspraken zijn verschenen over de matiging van verzuimboeten IB.¹⁰ De schrijvers menen voorts dat de jurisprudentie niet zonder meer kan worden doorgetrokken naar IB-zaken. In het memo wordt geschetst dat aanleiding bestaat tot matiging van een Vpb-verzuimboete als sprake is van:

- een geringe termijnoverschrijding (van maximaal 10 dagen);

- een eerste verzuim;
- een kleine, met een eenmanszaak vergelijkbare Vpb-plichtige;
- een slechte financiële positie, c.q. beperkte draagkracht.

Ook verbetergedrag, in de zin dat in latere jaren wel tijdig aangifte wordt gedaan, speelt een rol. Is sprake van één omstandigheid, dan wordt de standaardboete doorgaans gehalveerd. Bij een samenstel van strafvermindende omstandigheden wordt de boete blijkbaar vaak

Overigens meen ik dat het gros van de genoemde strafverminderende omstandigheden ook dienst kunnen doen bij het inkleden van een verweer tegen een verzuimboete ter zake van een ander belastingmiddel.

Een beetje te laat

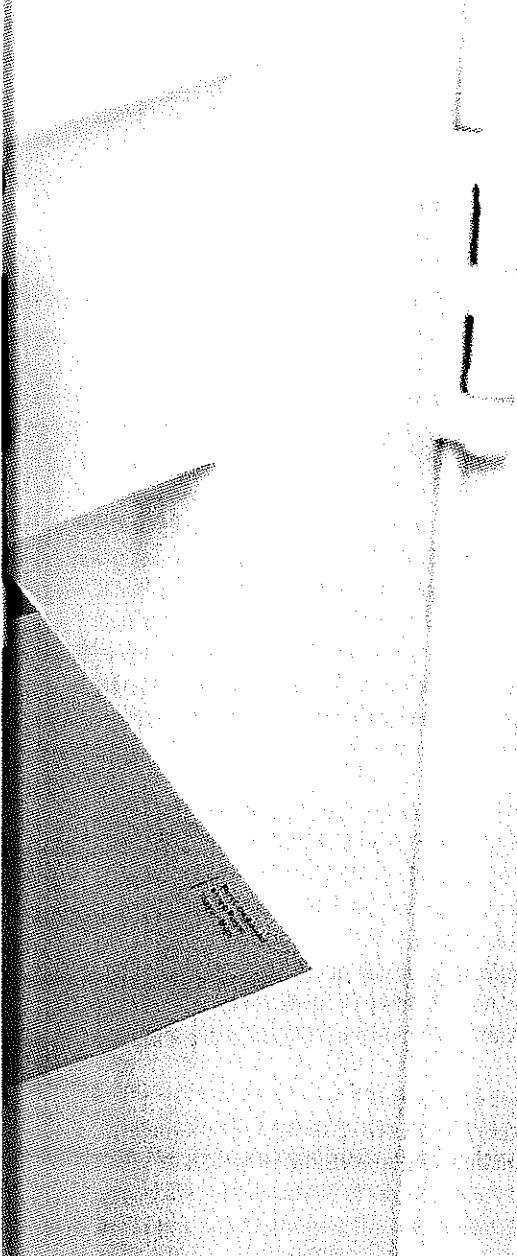
Een uitspraak die niet in het memo is opgenomen – omdat het een 67c-boete is, maar niettemin illustratief is voor de wanverhouding tussen de hoogte van de boete en de geringe termijnoverschrijding – is die van Hof Amsterdam uit 2016.¹² In eerste aanleg had de rechtbank het passend en geboden geacht om een verzuimboete van € 3914 wegens het niet tijdig betalen van omzetbelasting te matigen tot € 1500. Daartegen stelde de inspecteur beroep in. Het hof sloot zich in zijn uitspraak aan bij de rechtbank en overwoog dat onbetwist was dat belanghebbende zo spoedig mogelijk na ontdekking van het verzuim alsnog binnen 18 dagen uit zichzelf had betaald.

Een ander recent voorbeeld waarbij een verzuimboete ex art. 67a AWR, onder andere vanwege een geringe termijnoverschrijding, succesvol in beroep werd bestreden, betreft een uitspraak van Rechtbank Gelderland.¹³ In deze zaak ging het om een demente oudere vrouw wier vermogen onder bewind was gesteld en waarbij haar broer als bewindvoerder was aangesteld. Omdat geen aangifte IB/PVV 2016 was ingediend en evenmin om uitstel was verzocht, werd de vrouw aangemaand aangifte te doen voor 21 juli 2017. Uit de uitspraak blijkt dat de bewindvoerder kort voor deze datum was begonnen met de aangifte. Zijn computer crashte evenwel en was pas op zondag 23 juli 2017 hersteld. Op maandag 24 juli 2017 ontving de inspecteur de aangifte, oftewel één werkdag te laat.

Desniettemin werd een verzuimboete van € 369 opgelegd en in de bezwaarprocedure gehandhaafd. De rechtbank was evenwel een ander oordeel toegedaan. Ondanks het feit dat de verplichtingen van de vrouw ex art. 43 AWR waren overgegaan op de bewindvoerder, zag ze voor de toerekening van het verzuim een verschil met een gekozen gemachtigde. Vanwege de demencie achtte de rechtbank aannemelijk dat de vrouw zelf niet het besef had dat ze aangifte moest doen. Voorts had ze er niet zelf voor gekozen of kunnen kiezen om haar broer als bewindvoerder aan te wijzen. Bovendien hechtte de rechtbank waarde aan de poging om voor 21 juli 2017 aangifte te doen, alsook aan de geringe overschrijding van de termijn. Deze omstandigheden waren onder andere aanleiding om de boetebeschikking te vernietigen.

Toch geen straf

Op grond van par. 4 BBBB zal de inspecteur, wanneer sprake is van een pleitbaar standpunt of bij afwezigheid van alle schuld, geen boete opleggen of een opgelegde boete vernietigen. Of van deze omstandigheden sprake is, zal bij verzuimboeten steeds pas in de bezwaarfase aan de orde komen. Het vereiste van een zorgvuldige voorbereiding van besluiten zoals neerge-

verminderd naar € 500, waarbij de onderliggende weging door de rechter van deze omstandigheden meestal niet expliciet wordt gemaakt. Dit houdt wellicht verband met het oordeel van onder andere Hof Den Bosch dat een beslissing inzake de strafmaat niet door de belastingrechter hoeft te worden gemotiveerd.¹⁴ Voor de begrijpelijkheid en aanvaardbaarheid van een boete-uitspraak zou dat desniettemin zinvol zijn. Temeer nu in het leeuwendeel van de in de jurisprudentielijst opgenomen zaken de rechtbank of zelfs het hof eraan te pas moet komen voordat de boete fors naar beneden wordt bijgesteld. In de bezwaarfase werd het verzoek tot matiging vrijwel niet gehonoreerd. Zelfs in zaken waarin de heffing aanzienlijk lager was dan de standaardboete van € 2460, bleef deze in stand. Van een expliciete motivering van de strafmaat door de rechter zou dus een educatieve boodschap kunnen uitgaan.

legd in art. 3:2 Awb, brengt namelijk niet mee dat een inspecteur gehouden is zich van de mogelijke aanwezigheid van dergelijke feiten en omstandigheden te vergewissen alvorens hij een verzuimboete oplegt.¹⁴

Avas

Blijkens de tekst van par. 4 BBBB wordt bij afwezigheid van alle schuld (avas) aannemelijk geacht dat belanghebbende 'niet in verzuim is geweest'. Dat is op zijn zachtst gezegd een bijzondere omschrijving, aangezien bij een beroep op avas juist zal vaststaan dat de aangifte of betaling te laat is geweest. Het verzuim is er dus.

Voor een geslaagd beroep op avas – een tamelijke zeldzaamheid – dient de boeteling te stellen, en bij betwisting aannemelijk te maken, dat hij alle in de gegeven omstandigheden van hem in redelijkheid te vergen zorg heeft betracht om te bewerkstelligen dat het verschuldigde bedrag tijdig op de rekening van de Belastingdienst zou zijn bijgeschreven, dan wel dat de aangifte tijdig zou worden ingediend.¹⁵ In de jurisprudentie zijn genoeg voorbeelden te vinden waarin de boeteling naar een ander wees om de stelling kracht bij te zetten dat hem geen verwijt kon worden gemaakt.

De vraag is hoe een belastingplichtige zich ervan moet vergewissen dat de gemachtigde de aangifte daadwerkelijk heeft ingediend

In het arrest van de Hoge Raad van 15 juni 2007 werd met betrekking tot een betalingsverzuim (art. 67c AWR) een beroep op avas gehonoreerd toen een bank klaarlijk nalatig was bij de afdoening van een aan haar verstrekte opdracht.¹⁶ De nalatigheid van de bank kon de inhoudingsplichtige niet worden toegerekend; hij had de vereiste zorg betracht.

Een ander voorbeeld waarin het misgaat met een betalingsopdracht, betreft een meer recente zaak bij Rechtbank Breda.¹⁷ De belanghebbende liet de door hem verschuldigde motorrijtuigenbelasting al jaren door een tussenpersoon voldoen. Door problemen met diens computer en met internetbankieren werd een betaling eenmalig te laat gedaan, met een boetesbeschikking van € 158 tot gevolg. Naar het oordeel van de rechtbank mocht belanghebbende erop vertrouwen dat betaling tijdig en op de juiste wijze zou plaatsvinden. Het beroep op avas werd gegrond verklaard en de rechtbank vernietigde de verzuimboete.

Rechtbank Arnhem oordeelde in 2011 over een verzuimboete naar aanleiding van een aangifteverzuim Vpb ten bedrage van € 2460. De boeteling maakte gebruik van de diensten van een belastingconsulent die de aangifte Vpb, ondanks daartoe aangemaand, ruim een week te laat had ingediend. Dit was mede te wijten aan het feit dat er sprake was van miscommunicatie tussen de belasting-

consulent en de Belastingdienst over het niet toelaten van deze klant in de becon-regeling. Dat de gemachtigde zijn klant onjuist had geïnformeerd door te zeggen dat deze herinnering ten onrechte was verstuurd, kon de klant in redelijkheid niet worden verweten, overwoog de rechtbank. Eventuele fouten die de adviseur in dit verband had gemaakt, konden niet automatisch aan de klant worden toegerekend. Het beroep op avas werd gegrond verklaard.¹⁸

Zoals gezegd gaat de avas-vlieger toch ook met regelmaat niet op. Zo stelde Hof Den Bosch in 2013 dat een belastingplichtige er in de regel op mag vertrouwen dat een gerenommeerd kantoor zijn aangifte op tijd indient; hij hoeft niet te controleren of dit ook daadwerkelijk gebeurt. In dit geval had de gemachtigde echter een aantal jaren achtereenvolgens te laat aangifte gedaan. In zo'n situatie dient de klant wel te controleren of de aangifte tijdig is gedaan. Het verweer dat de boeteling telefonisch contact had gehad met zijn gemachtigde en dat die hem had verzekerd dat de aangifte was verzonden, werd door het hof als niet geloofwaardig terzijde geschoven. Belanghebbende zou zich er evenmin op andere wijze van hebben vergewist dat de aangifte was ingediend, bijvoorbeeld door contact op te nemen met de inspecteur.¹⁹

De vraag is hoe de belastingplichtige zich daarvan had dienen te vergewissen. Telefoonnummers en e-mailadressen van 'de inspecteur' zijn al vele jaren niet meer vrij verkrijgbaar. Toch wordt in de rechtspraak meermaals opgemerkt dat een belastingplichtige, ook al heeft hij een adviseur, in bepaalde gevallen toch zelf met de inspecteur contact dient op te nemen.²⁰ De feitelijke invulling daarvan blijft in de praktijk een lastige opgave.

Vinger wijzen naar jezelf

In een enkel geval staat een ander op om de boeteling uit de wind te houden. Een sprekend voorbeeld is de procedure van een ondernemer die een aantal herenkledingwinkels exploiteerde en een monumentaal pand kocht zodat hij op de begane grond daarvan een nieuwe kledingwinkel zou kunnen vestigen.²¹ Op de bovenverdiepingen moesten appartementen komen, waarbij het eerst de bedoeling was dat hij daar zelf zou gaan wonen. Er volgde een boekenonderzoek naar de aanvaardbaarheid van de ingediende aangiften omzetbelasting in verband met dit project. Uitkomst was een naheffingsaanslag omzetbelasting met een verzuimboete van 10% ex art. 67c AWR, hier € 4704. Bij de rechtbank was alleen de boete in geschil en had de gemachtigde van de ondernemer vele verweren gevoerd. Ter onderbouwing van een beroep op avas stelde de gemachtigde dat hij oprecht meende dat hij een juist advies had gegeven en dat de ondernemer er niets aan kon doen als het advies onjuist bleek te zijn geweest. De fout diende daarom hem als adviseur te worden toegerekend, en niet de ondernemer. De inspecteur bracht daartegen in dat de ondernemer wel een verwijt kon worden gemaakt, omdat die blijkens zijn eigen ondernemersplan op de hoogte was van het feit dat geen recht op vooraf trek bestaat als sprake is

van verhuur van de appartementen. De rechtbank beslechtte het pleit in het voordeel van de Belastingdienst en oordeelde dat de ondernemer onvoldoende had gesteld om tot avas te kunnen concluderen; dat hij simpelweg genoemd advies had opgevolgd, achtte ze niet afdoende. Ze vond de boete daarom passend en geboden. Op grond van art. 5:1 Awb en art. 670 AWR kan ook aan een deelnemer – met uitzondering van de medeplichtige – een verzuimboete worden opgelegd. Gezien het automatisch genereren en verzenden van een verzuimboete – waarmee ik deze bijdrage begon – is de kans vrij klein dat de computer een belastingadviseur aanmerkt als deelnemer en vervolgens (ook) een verzuimboete aan het adres van de professional uitspuugt. Een verweer als het voorgaande kan er evenwel toe leiden dat een inspecteur van vlees en bloed de adviseur alsnog een boetesbeschikking stuurt (art. 67pa, lid 2 AWR). Het bewijs voor de boeteoplegging werd immers op een presenteerblaadje aangeleverd.²²

Overigens is een dergelijk nemen van schuld niet altijd even uitgesproken aanwezig. Hof Den Haag oordeelde in 2013 over een opgelegde verzuimboete van € 2460 wegens het niet tijdig indienen van de aangifte Vpb, die in beroep werd gehalveerd.²³ De vennootschap had een beroep gedaan op avas. Ter staving daarvan werden afschriften overgelegd van het e-mailverkeer tussen haar directeur/middellijk aandeelhouder en haar gemachtigde direct na de ontvangst van de aanmaning tot het doen van aangifte. Uit dit e-mailverkeer kwam volgens het hof naar voren dat ‘belanghebbende onaangenaam verast was door de aanmaning, haar gemachtigde hierop heeft aangesproken onder herinnering aan een eerdere toezegging de aangifte gereed te maken, wederom van haar gemachtigde de toezegging kreeg de aangifte binnen een week in concept gereed te maken en in afwachting verbleef van toezending van het concept.’

Desgevraagd verklaarde de gemachtigde ter zitting zich niet meer te kunnen herinneren of belanghebbende hem in het zicht van het verstrijken van de in de aanmaning gegeven termijn nog heeft gerappelleerd, maar dit wel waarschijnlijk te achten. De ter zitting door de gemachtigde gegeven karakterschets van de directeur/middellijk aandeelhouder en de wijze waarop deze zich in het hiervoor vermelde e-mailverkeer had opgesteld, rechtvaardigden naar het oordeel van het hof deze verwachting. De boetesbeschikking werd alsnog vernietigd. Aan het nobel op zich nemen van schuld door de adviseur – hetgeen de klantrelatie vast en zeker ten goede komt – kan dus een prijskaartje verbonden zijn. Mogelijke nevenconsequenties van het ontvangen van een boetesbeschikking aan het eigen adres zijn dan niet uitgesloten. In ieder geval dient een RB-lid ingevolge art. 1, lid 2, onder b) jo lid 3 van het Reglement beroepsuitoefening Register Belastingadviseurs de aan hem – als deelnemer – opgelegde verzuimboete te melden ‘nadat een bestuursrechter in eerste aanleg uitspraak heeft gedaan en de boete geheel of gedeeltelijk in stand heeft gelaten.’ Deze meldingsplicht beoogt blijkens de toelichting de integriteit van de leden actief te bewaken.

Ten slotte

Dat er veelvuldig dient te worden geprocedeerd in beroep en zelfs in hoger beroep om te komen tot een passende en geboden verzuimboete – hetgeen de nodige kosten met zich brengt – is bij de wilde spinnen af. De inspecteur heeft reeds in de bezwaarprocedure de mogelijkheid om aan de hand van par. 4 en 7 BBBB te komen tot een zorgvuldige straftoemeting. Daarvoor dienen de verweren tegen de opgelegde verzuimboete wel onderbouwd voor het voetlicht te worden gebracht, aan de hand van de in de jurisprudentie ontwikkelde strafverminderende factoren. In dat proces dienen de belangen van de boeteling, alsook die van zijn gemachtigde, voorts eveneens zorgvuldig te worden afgewogen. <<<

Noten

- 1 Hof Den Haag 9 maart 2018, ECLI:NL:GHDHA:2018:1429.
- 2 EHRM 24 februari 1994, ECLI:NL:XX:1994:ZB5298 (Bendenoun) en HR 11 oktober 1989, ECLI:NL:HR:1989:ZC4117.
- 3 EHRM 23 november 2006, ECLI:NL:XX:2006:AZ9064 (Jussila).
- 4 HR 11 oktober 1989, ECLI:NL:HR:1989:ZC4117.
- 5 Kamerstukken II 2008/09, 32 128, nr. 3, p. 34.
- 6 Vgl. Hof Den Haag 1 mei 2013, ECLI:NL:GHDHA:2013:BZ9693. In deze zaak werden problemen met de postbezorging in een bepaalde buurt aangetoond, waardoor de belastingplichtige de herinnering en de aanmaning niet had ontvangen. Toch werd de inspecteur in het gelijk gesteld.
- 7 HR 15 december 2006, ECLI:NL:HR:2006:AZ4416.
- 8 Hof Amsterdam 13 juni 2013, ECLI:NL:GHAMS:2013:CA3437.
- 9 Besluit op Wob-verzoek over verzuimboeten aanslagen inkomstenbelasting en vennootschapsbelasting, <https://www.rijks-overheid.nl/documenten/wob-verzoeken/2017/04/18/besluit-op-wob-verzoek-over-verzuimboeten-aanslagen-inkomstenbelasting-en-vennootschapsbelasting>.
- 10 Ook sedert het memo is er nauwelijks jurisprudentie verschenen waarin een verzuimboete IB werd gematigd. Zie wel ECLI:NL:RBNNE:2018:1306 en ECLI:NL:GHSHE:2017:4897.
- 11 Hof Den Bosch 21 februari 2013, ECLI:NL:GHSHE:2013:BZ5455.
- 12 Hof Amsterdam 19 mei 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:2024.
- 13 Rechtbank Gelderland 28 mei 2018, ECLI:NL:RBGEL:2018:2432.
- 14 HR 9 juli 2010, ECLI:NL:HR:2010:BN0631.
- 15 HR 15 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA7184.
- 16 HR 15 juni 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA7184.
- 17 Rb Zeeland-West-Brabant 16 augustus 2016, ECLI:NL:RBZWB:2016:5071.
- 18 Rb Arnhem 8 september 2011, ECLI:NL:RBARN:2011:BS8902.
- 19 Hof Den Bosch 23 juli 2013, ECLI:NL:GHSHE:2013:3385.
- 20 Hof Arnhem 24 april 2012, ECLI:NL:GHARN:2012:BW5519.
- 21 Rb Gelderland 9 augustus 2018, ECLI:NL:RBGEL:2018:3508.
- 22 Het verweer zonder pleger geen medepleger zal geen stand houden, zie HR 6 maart 2012, ECLI:NL:HR:2012:BQ8596.
- 23 Hof Den Haag 12 maart 2013, ECLI:NL:GHDHA:2013:BZ6162.